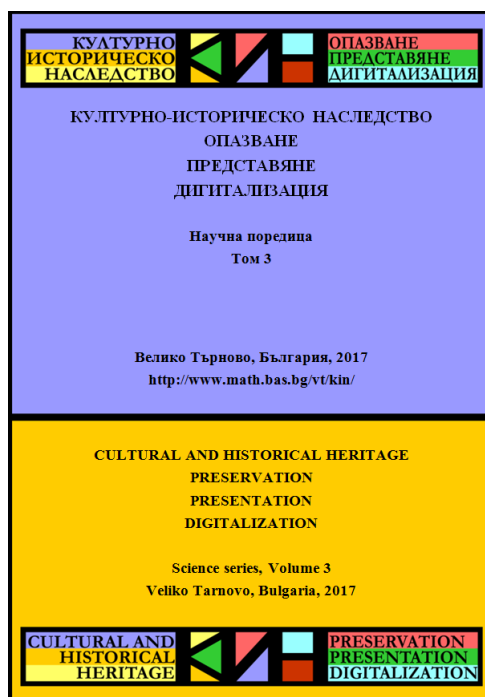

Science series
Cultural and
Historical
Heritage:
Preservation,
Presentation,
Digitalization
Volume 3, Issue 1, 2017

Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova

Publisher
Regional
Public Library
“P. R. Slaveykov”
V. Tarnovo, Bulgaria

ISSN: 2367-8038
Web:
<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научна поредица
Културно-
историческо
наследство:
опазване,
представяне,
дигитализация
Том 3, брой 1, 2017

Редактори
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Издателство
Регионална
народна библиотека
„П. Р. Славейков”
В. Търново, България

Galya Todorova

**Liturgical Order in the Religious Processions According to
Manuscripts Stored in the Scientific Archives, BAS, Collection X, with
Signature № 48, 50, 52 and 53**

Pages 60-69

Галя Тодорова

**Богослужебно последование в литийните шествия според ръко-
писите, съхранявани в Научен архив, БАН, сбирка X, със сигнатура
№48, 50, 52 и 53**

Страници 60-69

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/3_1/05-KIN-3-1-2017.pdf

Поредицата се издава със съдействието на:
Институт по математика и информатика при БАН
Съюз на учените в България, клон Велико Търново

Материалите в сборника са обект на авторско право.

Разрешение за направа на електронни или хартиени копия на част или на цяла публикация за лично или обучително ползване се предоставя без заплащане, при условие, че копията не са направени или разпространявани с цел печалба или търговска изгода и че копията са съпроводени с това съобщение и пълно цитиране на първата страница. За копиране под друга форма, за препубликуване или публикуване на сървъри се изисква предварително специално разрешение и/или заплащане.

Том 3, 2017, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научни редактори:
проф. д-р Петко Ст. Петков, доц. д-р Галина Богданова

Технически редактори:
гл. ас. д-р Стефка Кънчева, гл. ас. д-р Николай Ноев, Паскал Пиперков
© Авторски колектив, 2017

Издателство:
Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков”, гр. Велико Търново

The book is published with the assistance of:
Institute of mathematics and informatics at BAS
Union of scientists in Bulgaria, Veliko Tarnovo branch

This work is subject to copyright.

Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or classroom use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.

Volume 3, 2017, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Editors:
Prof. Phd. Petko St. Petkov, Assoc. prof. Phd. Galina Bogdanova

Copy editors:
Assist. prof. Phd. Stefka Kancheva, Assist. prof. Phd. Nikolay Noev, Paskal Piperkov
© Editors, authors of papers, 2017

Publisher:
Regional Public Library “P. R. Slaveykov”, Veliko Tarnovo

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENT

Предговор	5
Preface.....	7
Съдържание / Table of Content	9
Част Първа – Културно-историческо наследство: проучване и представяне.....	11
Part One – Cultural and Historical Heritage: Study and Presentation	11
Петко Ст. Петков , Културно-историческото наследство в Шипченския проход и развитието на културния туризъм.....	12
Petko St. Petkov , Cultural and Historical Heritage in the Shipka Pass and the Development of Cultural Tourism	12
Мирко Робов , Още за гробовете на руски военни в двора на „Св. 40 мъченици“	20
Mirko Robov , More About the Graves of Russian Soldiers in the Yard of “St 40 Martyrs”	20
Мирко Робов , Епископията на Трапезица. Опит за реконструкция.....	33
Mirko Robov , The Bishop’s Church of Trapezitsa. An attempt to reconstruct.....	33
Евгени Коев , Игуменарницата в манастира „Свето Преображение Господне“ от Ивановските скални манастири.....	45
Evgeni Koev , The “Abbot Dwelling” in the Monastery of the Holy Transfiguration of God, Part of the Rock Hewn Churches of Ivanovo.....	45
Галия Тодорова , Богослужебно последование в литийните шествия според ръкописите, съхранявани в Научен архив, БАН, сбирка X, със сигнатура № 48, 50, 52 и 53.....	60
Galia Todorova , Liturgical Order in the Religious Processions According to Manuscripts Stored in the Scientific Archives, BAS, Collection X, with Signature № 48, 50, 52 and 53	60
Евгени Коев, Паскал Пиперков , За пътя на пренасяне мощите на св. Иван Рилски от Средец до Търновград през 1195 г. Хронология на Поклоническия поход „Св. Иван Рилски“ 2016	70
Evgeny Koev, Paskal Piperkov , On the Route of Transfer of the Relics of St. John of Rila from Sredetz to Tarnovgrad in 1195. Chronology of the Pilgrimage March “St. John of Rila” 2016	70
Елена Шатъко , Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	101
Elena Shatko , Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification.....	101
Светлана Дяконова-Арсен, Елена Дяконова , Историята и настоящето на две възрожденски къщи от Банско (Хадживълчевата и Тодевата)	117
Svetlana Diakonova-Arsen, Elena Diakonova , The History and the Present of two Renaissance Houses from Bansko (Hadjivulcheva and Todeva)	117
Част Втора – Културно-историческо наследство: технологии и стандарти за представяне и дигитализация.....	126
Part Two – Cultural and Historical Heritage: Technologies and Standarts for Presentation and Digitalization.	126
Zsolt Laszlo Markus, Tibor Szkaliczki, Gabor Kaposi, Miklos Veres, Gita Senka, Lubomil Draganov, Radoslav Pavlov, Detelin Luchev , GUIDE&HAND Applications for Bulgarian Cultural Heritage	127
Жолт Ласло Маркус, Тибор Скалицки, Габор Капоши, Миклош Вереш, Гита Сенка, Любомил Драганов, Радослав Павлов, Детелин Лучев , Приложения на системата GUIDE&HAND за Българско културно наследство	127

Гая Георгиева-Цанева, Същност на интерактивните системи, сигурност и достъпност	138
Galya Georgieva-Tsaneva, Nature of Interactive System, Security and Accessibility.....	138
Тодор Тодоров, Галина Богданова, Николай Ноев, Съвременни методи и технологии за представяне и защита на цифрови обекти в областта на културно-историческото наследство	148
Todor Todorov, Galina Bogdanova, Nikolay Noev, Modern Methods and Technologies for Preservation and Protection of Digital Objects from the Area of Cultural and Historical Heritage	148
Галина Богданова, Негослав Събев, Достъпност на туристическите услуги за хора с увреждания	156
Galina Bogdanova, Negoslav Sabev, Accessibility of tourist services for people with disabilities.....	156
Мариана Праматарова, Стандарти и съвременни подходи за представяне на музеите	164
Mariana Pramatárova, Standards and Contemporary Approaches for Museum Presentation	164
Част Трета – Културно-историческо наследство: личности, общности, родова памет.....	174
Part Three – Cultural and Historical Heritage: Personalities, Communities, Generic Memory.....	174
Драгомир Томов, Йосиф Буреш. Щрихи от историята на фотографията в България. По документи от личния архивен фонд на акад. Иван Буреш	175
Dragomir Tomov, Joseph Buresh. Moments of the Life of Photography in Bulgaria. According to Documents Preserved in the Personal Papers in a Archive of Ivan Buresh	175
Габриела Ванцарова, Дарина Илиева, Човекът от деветия кръг на ада. Личният архив на д-р Петър Дертлиев.....	183
Gabriela Vaptcarova, Darina Ilieva, The Human from the Nine Circle of the Hell. The personal archive of Dr. Peter Dertliev	183
Негослав Събев, Пътешествие на тъмно във виртуалния свят	193
Negoslav Sabev, A Journey in the Dark in the Virtual World	193
Георги Николов Георгиев, Трифонка Романова Попниколова, Марияна Николова Георгиева, 140 години от освобождението на Поликрайще от Османско робство	199
Georgy Georgiev, Trifonka Popnikolova, Mariana Georgieva, 140 Years Since the Liberation of Polikraishte from Ottoman Slavery.....	199
Приложение / Appendix 1	217
Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	217
Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification	217
Приложение / Appendix 2.....	224
Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	224
Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification	224
Приложение / Appendix 3.....	230
Историята и настоящето на две възрожденски къщи от Банско (Хадживълчевата и Тодевата)	230
The History and the Present of two Renaissance Houses from Bansko (Hadjivulcheva and Todeva).....	230

**БОГОСЛУЖЕБНО ПОСЛЕДОВАНИЕ В ЛИТИЙНИТЕ
ШЕСТВИЯ СПОРЕД РЪКОПИСИТЕ, СЪХРАНЯВНИ В
НАУЧЕН АРХИВ, БАН, СБИРКА X, СЪС СИГНАТУРА №
48, 50, 52 И 53**

Галя Тодорова

Научен архив на Българската академия на науките, София, България

**LITURGICAL ORDER IN THE RELIGIOUS PROCESSIONS
ACCORDING TO MANUSCRIPTS STORED IN THE
SCIENTIFIC ARCHIVES, BAS, COLLECTION X, WITH
SIGNATURE № 48, 50, 52 AND 53**

Галя Тодорова

*Scientific Archives at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria
e-mail: gachebg@abv.bg*

Abstract: The report “Liturgical Order in the Religious Processions According to Manuscripts Stored in the Scientific Archives, BAS, Collection X, with Signature № 48, 50, 52 and 53” examines the processes typical of the 15th and 16th centuries. The four written monuments present different liturgical variants - festive and memorial. In two of the manuscripts (Nos 50 and 53) the liturgical processions were followed by prayers. A Service Book №52 contains festive liturgy with parts of Morning gospels, and a Service Book and Prayer №48 has stored version of the festive and memorial liturgy.

The religious processions carried out were in accordance with the statutes of Jerusalem, but their order was not established. We can summarize that the religious procession as a whole has preserved enough local customs and beliefs. In the 15th and 16th centuries it is the most diverse form of ceremony.

Keywords: The Gospel, Liturgy, Procession, Manuscript, Prayers

Резюме: Докладът „Богослужебно последование в литийните шествия според ръкописите, съхранявани в Научен архив, БАН, сбирка X, със сигнатура № 48, 50, 52 и 53” разглежда процесите, характерни за XV и XVI век. Четирите писмени паметника представят различни варианти на литийните – празнична и заупокойна. В два от ръкописите (№50 и №53) литийните шествия са последвани от молитви. Служебник №52 съдържа

празнична лития с части от утренни евангелия, а Служебник и Молитвеник №48 е съхранил вариант на празнична и заупокойна лития.

Извършваните литийни шествия са били съобразени с Йерусалимския устав, но редът им не е бил с установено съдържание. Може да обобщим, че религиозната процесия като цяло е съхранила достатъчно много от местните обичаи и вярвания. През 15 и 16 век тя е най-многообразната форма на церемония.

Ключови думи: Евангелие, литийни, шествия, ръкописи, молитви

Шествията¹ при всеки един народ и във всяка една епоха представляват изразена форма на обществена церемония. В Източната империя, литийните² шествия (процесии), винаги са били свързани с религиозните вярвания и култ. Още от ранни времена те са били част от поклонението на старата природа и на различните богове. Израели са важна роля в отбелязването на игрите и фестивалите в Древна Гърция. По-късно тези всеобщи поклонения са се превърнали в тържествена част от честването на религиозните празници.

Като библейски примери за шествия, можем да посочим следните събития – влизането на Исус в Йерусалим, описан от четиримата евангелисти (Йоан 12:12-15; Матей 21:1-12; Марк 11:1-11; Лука 19:29-44); ковчега на завета (Исус Навин 14-17); носене на ковчега в Давидовия град (Паралипоменон³ 15:25-29; Неемия 12:30-32; Битие 50:9) и т. н.

По времето на император Константин, с голяма церемониалност са се отбелязвали шествията, които съпровождали пренасянето на мощите на мъчениците, за да се поставят в дадена църква.

¹ Вж: Бончев, Ат. Архим. Речник на църковнославянския език Т II, П-Я, София, 2012 г., с. 340, е записано следното: „шѣствіѣ, - ѡ: шѣствіѣ рѣсѣѣѣ“. 1) шествие, ход, вървене: Йер. 10:23; пѣтноѣ е пътешествие, пътуване: 2К 11:26; е тѣворѣти пътувам: Лк 13:22; 2) жизнен път: Пр 2:7; 3) начин на живот: е постническоѣ (Прол. Март 1); 4) шествие, религиозна процесия (с кръстове, икони, хоругви : Тп.”

² Вж: Бончев, Ат., архим. Речник на църковнославянския език Т I, А-О, София, 2012 г., с. 256, там е записано следното: „лѣтіа (--), - и ѡ: лити ж.“ (гр.) лѣтію – молба, молитва. 1) молебствено шествие, религиозна процесия: Тп.; 2) Лития, оная част от всенощното вѣдѣніѣ, (вж.) която се извършва в притвора на храма: Тп.; 3) (в Руската цъква) кратка молитва за покойници: Акад., Даль.”

³ от гръцки – летописи

Шествията са част от всеобща молитва, която се отправя от вярващите. Всяко литийно шествие има свойството, да засили молитвата. Религиозната процесия е последование, включващо молитви, ектении и възгласи. Има два вида лития – празнична и заупокойна. Голяма роля изиграват литийните шествия през IV и следващите векове. Тогава литийните шествия са били използвани като оръдия против ересите. Един такъв пример е когато св. Йоан Златоуст, поема епископския престол през февруари 398 г. Тогава светецът е трябвало да провежда твърда политика на конкурентни стационарни литии, за да превъзмогне популярните по това време служби на арианите⁴.

Шествията са повлияли върху архитектурата на църковния храм и са дали повод за оформянето на западния атриум (в Юстиниановата „Св. София“), вратите от четирите страни на църквата и нартекса⁵.

Процесията на обикновеното литийното шествие, започва с факли, последвано от кръста, духовенството, което носи Евангелието заедно с икони, хора, дяконите с кадилници и вярващите християни. Някои шествия са насочени, към определени места на извършване - кръщение, погребение и др.

Като видове шествия може да посочим такива, които се извършват извън храма и в самия храм, т. е. по време на литургия.

По-важни литийни шествия, които се извършват през църковната година и извън храма са: последните три дни преди Пасха, на Богоявление, на патронния празник на църквата и на Велики четвъртък.

По време на литургията шествията са: на малкия и Велик вход, когато в службата участва епископ и на Велики четвъртък (съществуват различни местни практики).

Ръкописите, съхранявани в НА – БАН са от XV и XVI век.

Описани са през 1969 г. от Хр. Кодов в „Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН“⁶. Три от паметниците са сръбска редакция, само Служебник № 50 – е смесена българско-сръбска редакция. Първият

⁴ Вж: Тафт, Р., Е. Фаруджа. Теология на литургията и теология на символа. С., 1992 г., с. 27.

⁵ Пак там с.30-31.

⁶ Вж: Кодов, Хр. „Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН”, Т. 5, С. 1969 г., с. 90-97.

паметник № 48⁷ е Служебник и Молитвеник, следващите два съответно № 50 и №52 са служебници, а последният разглеждан ръкопис (№ 53) е Требник с Номоканон.

В четирите ръкописа литийните шествия фигурират на различни места и след различни последования, а именно:

В № 48 е на л. 48а - 56б, т. е. след молитвите над кисело вино, над осквернен съсѣд и т.н.

В № 50 е на л. 74б – 79а, т.е. след Преждеосвещената служба.

В № 52 е на л. 20а⁸ – 22б, т.е. след формулите на отпустната молитва за различните празници през годината.

В № 53 е на л. 29а – 34б, т.е. след Устава на панихида.

В три от ръкописите (№48, №50 и №53) указанието преди започване на чинопоследованието за литийните шествия е записано: **Млѣтвы (Діакѡнства)**⁹ **иже глѣ діакѡкъ на литіи великѣ вечернѣ.** В Служебник № 52 е добавено и ... **на литіи крѣтѣ.**

В разглежданите паметници се откри подредба на отделните части от литийното последование и то е следното:

Като начална първа молитва на литийното шествие е молитвата:

Спсі Бѣ люді своѣ. исѣ блви дѡніе своѣ ...¹⁰ С тези думи започва молитвеното песнопение (Тропар) на св. Кръст, а цялата молитва е т.нар. усърдна молитва на Църквата и нейните членове.

Следва възгласът - Господи помилуй – с означение 40 пъти.

Последва сутуба ектения „**Еще молим се о бл҃гочѣивѣхъ и бл҃гохранимѣхъ цр҃ѣи нашихъ...**“¹¹

⁷ Интересното в Служебник и Молитвеник № 48 е, че наред с Изповедалния чин е поместен текст против богомилството, което не се съдържа в друг Служебник съхраняван в книгохранилищата на БАН, НБКМ и ЦИАИ.

⁸ БАН № 52 започва от л. 20а според мен, като начална част от първата молитва от чинопоследованията на шествията не е запазена.

⁹ Така е записано на л.48а в ръкопис № 48 и на л.29а в № 53. В последния цялото заглавие е **Діакѡнства на литіи вклікѣ.**

¹⁰ БАН № 48, л.48а-48б;

¹¹ БАН № 48, л. 48б-49а;

Отново: Господи помилуй – 30 пъти

Нататък ектенията: *Еще молим се ѿ оставлені грѣхѡмъ рабѹ кожїю...*¹²

*ꙗслыши ны Бѣ спасителю нашъ, ꙗзovanie всѣмъ...*¹³

Молитвата: „*Бѣко много мѣтвѣ Гї Г҃у Х҃ѣ Бѣ нашъ. Мѣтвѣми прѣбывающе наше Бѣце...*“¹⁴, присъства във всички ръкописи. Между нея и последната молитва – която е означена като незадължителна т.е. ако йерея сам иска да я прочете, съществуват различни добавки на части от празнична и заупокойна лития и това се наблюдава и в 4-те ръкописа.

Така например: в ръкопис № 50 следва молитвата за благославяне на хлябове - Господи Иисусе Христе Боже нашъ благослови тези пет хляба...¹⁵. Тази молитва е остатък от т.нар. чинът за благославяне на хлябове. Той е извършван на всенощно бдение и е свързан с Палестинското последование на всенощното бдение, което през Средновековието т.е. около XII в. се разпространява във всички православни църкви. Като отличителна черта на Йерусалимския устав било извършваните в празнични и възкресни дни т. нар. всенощни бдения, съставени от вечерня, в която са включени литии и чинът за благославяне на хлябовете. През първата половина на XIV в. този устав е бил преведен на църковнославянски език¹⁶.

При проследяване съдържанието по-нататък на ръкопис БАН 50, се натъкваме на молитвата над коливо¹⁷ - „*Иже въскѣ съвршывы словомъ твоимъ Гї. и повелѣ въ земли въскѣчьскыя пѣдѣ...*“¹⁸.

В БАН № 53 са запазени молитвите „*Спсї Бѣ люді своѣ. ис- вѣви дѣланїе свое...*“¹⁹ и „*Бѣко много мѣтвѣ Гї Г҃у Х҃ѣ Бѣ нашъ*“²⁰. Тези молитви са

¹² БАН № 48, л. 49а-50а;

¹³ БАН № 48, л. 50а-50б;

¹⁴ БАН 48 л. 49б; БАН № 50 е на л. 76б;

¹⁵ БАН № 50, л. 77б;

¹⁶ Този превод се свързва със стареца Йоан от Атонската лавра.

¹⁷ БАН № 50, е на л. 77б. В православната църква коливо се принася в памет на починалите близки, в чест и памет на Господските празници и в петък от първата седмица на Великия пост за възпоменание на св. великомъченика Теодор Тирон.

¹⁸ БАН № 50, л. 78а;

¹⁹ БАН № 53, л. 29а;

²⁰ БАН № 53, л. 30а;

първа и втора, а като трета молитва е казвана от иерея или дякона в неделя преди утрения²¹.

В ръкопис БАН №48 следва заупокойна лития, която започва с:

„Еще молим се упокои бжжєныѣ памети и вставленіе грѣхѣмъ иже въ бл҃гочѣивѣи кончинѣ вышѣмъ, рѣно поминаніемъ...цр҃ь“²².

„Еще молим се упокои бжжєныѣ памети и вставленіе грѣхѣмъ... еп҃коу“²³.

„Еще молим се упокои бжжєныѣ памети и вставленіе грѣхѣмъ ...кѣтитѣрѣ“²⁴.

По нататък е молитвата, която се чете тайно: Бже дх҃ѣмъ и всакоѣи пакѣти...²⁵.

Следва възгласа: „Ико ты ѣси въскр҃сєніе животъ и покои оусыпшїимъ рабомъ твоимъ...“²⁶.

Отново продължава с възглас, казван от всички: „Въ славу великаго Ба и спса нашего І҃у Х҃а.“²⁷.

Думите на присъстващите са: Тома слава въ вѣкы амин.²⁸

Свещеник: Оъ многолѣтныи животъ, Зравїе, бл҃годѣнство, бл҃гопоспѣшїи...²⁹.

Народът отговаря: „Многа лѣта сътвори Бъ и бл҃говѣрныѣмъ царемъ наши.“³⁰.

Въ бл҃женое зспєніе и вѣчныи покои...³¹.

²¹ БАН № 53 л.30б, началните думи липсват, чете се само „...амин ѣ“ и „...аже съхранити ...зго швѣтєльс҃ѣго. и всѣ грѣхѣ“.

²² БАН № 48, л. 52а-52б;

²³ БАН № 48, л. 52б;

²⁴ БАН № 48, л. 52б-53а;

²⁵ БАН № 48, л. 53а-54а;

²⁶ БАН № 48, л. 54а;

²⁷ БАН № 48, л. 54а

²⁸ БАН № 48, л. 54б;

²⁹ БАН № 48, л. 54б

³⁰ БАН № 48, л. 54б-55а;

³¹ БАН № 48, л.54б-55а;

Накрая: **Бѣчнаа имѣ памѣ.**³²

Ръкопис № 48 продължава с последование за господските празници чествани с лития - Преображение, Възнесение, Рождество или Богоявление³³.

В предпоследната молитва от същия ръкопис се търси застъпничеството на великите мъченици, св. Отци, св. Антоний Велики, св. Сава Освещени, св. Йоан Златоуст и св. Василий Велики. Последната молитва от БАН №48 е обща: **Бѣ спсѣніе ѿ равіе и ѿ ставленіе грѣхѣ...**³⁴.

Нека обърнем внимание на шествието в ръкопис № 52. То започва с обичайната първа молитва, означена в ръкописа „за кръстните и великите вечерни“ - Спаси Боже люди свое и благослови достояние свое (това е л.37). Първа молитва, чието начало е означено, че е на л. 37 е всъщност на л. 20 а, и от там започва чинопоследованието на литийните шествия. Тази грешка с разместването на листовете е допусната още преди да бъде представен ръкописа в Описа на Хр. Кодов т.е. преди 1969 г., защото това не е отбелязано в каталога³⁵. Същият автор посочва: че преди дяконствата на литийните шествия са дадени без специално заглавие единадесетте утрени евангелия³⁶.

Всъщност, частите, които са поместени в ръкописа са взети от трите евангелия – на Марк, Лука и Йоан³⁷. Запазените разделени части с червенослов са общо 9³⁸, като началната първа част от текстовете не е запазена. Тази част започва от л. 23а.

Това е края на чинопоследованието на шествията. Липсата на указание за поместените евангелски части след молитвата „Владико многомиос-

³² БАН № 48, л. 55а;

³³ БАН № 48, л. 55а;

³⁴ БАН, л.56а;

³⁵ Вж: Кодов, Хр. „Опис на славянските ръкописи в библиотеката н БАН”, Т. 5, С. 1969 г., с.94

³⁶ Пак там с. 94, авторът е посочил следното: „л.14а-37а: **Мѣъ сѣмвѣта ѿ днѣ. ѿпоѣ.** Следват формулите на отпустната молитва за различните празници през годината. Непосредствено след тях без специално заглавие са дадени единадесетте утрени евангелия”.

³⁷ Разчетените части са Марк 16:16; Лука 23:56 и 24:12; Лука 24:12-35; Лука 24:36-53; Йоан 20:1-10; Йоан 20:11-18; Йоан 20:19-31 и 21:1-14; Йоан 21:14-24; Йоан 21:25;

³⁸ Трябва да отбележим, че ръкописът е реставриран и е възможно Хр. Кодов да е открил 11 евангелски части, защото се забелязва, че липсват листа между л. 36а – 37а

тиви...³⁹ отстъпва място на тълкувание, което може само да го означим като възможно последование, а именно: последование на Йерусалимската църква, наречено „последование на светите и спасителни страдания на Господа нашего Иисуса Христа“.

Архим. Авксентий в своята „Литургика“ (2006 г.), посочва, че по време на това последование се четат дванадесет евангелия. В тях са описани последните събития от земния живот на Спасителя, започващи с прощалната Му беседа с апостолите и завършващи с Неговото погребение. Произходът на това последование според автора е свързано с Йерусалимската църква. В нея четенето на дванадесетте евангелия ставало на нощни литийни шествия до местата, свързани със страданията на „Спасителя“⁴⁰.

Обобщение

Съдейки по запазените преписи, в които е поместено чинопоследованието за литийните шествия, можем да обобщим, че в разгледаните ръкописи е представено съкратено последование, в което са подредени различни литии – празнични и заупокойни. В древност състава на литийните шествия е бил с по-богато съдържание, от колкото този записан в представените ръкописи от XV – XVI в. Съкращаването състава на литиите е в следствие еволюцията, която претърпява богослужението. Известно е, че някои елементи на службата като Трисветое, анафорите и сугуба ектения⁴¹, са били част от литийните шествия. Тук ръкописите не представят тези молитви, защото съставът на литургийте е вече утвърден. В служебниците и требниците не е записано никакво указание, за това къде е минавала процесията, какви са били действията на дякона, свещениците и другите участници в чинопоследованието. Знае се обаче, че в древност народът не влизал в църквата, преди да приветствува пристигането на входната процесия⁴².

³⁹ БАН 52 л.22а-22б;

⁴⁰ Цит по: Авксентий архим. Литургика. Пловдив. 2006 г. с. 146.

⁴¹ Вж: Матеос Хуан. Развитие на Византийската литургия: Литургия на словото. Статията може да се намери в Интернет https://dveri.bg/component/com_content/id,16030/view/article/; към дата 3.04.2017 г.

⁴² Вж: Тафт, Р., Е. Фаруджа. Теология на литургията и теология на символа. С., 1992 г., с. 30.

Според ръкописните паметници обаче народът е взимал участие с определени възгласи.

Наблюдава се склонност на книжовниците да съхранят някой местни обичай и практики, което се открива в отделните писмени редакции на преписите. Макар, че 3 от ръкописите са с еднаква (сръбска) редакция, то между тях съществуват разлики в наложената литийна практика. Остава загадка, защо е отразено заупокойно шествие за царя в ръкописите БАН №48 и БАН №52, след като тези паметници не са архиерейски. Склонни сме да приемем, че е съществувала практика за заупокойно литийно шествие, извършвано по различни места (в определени райони), при смъртен случай на царя. Като че ли шествията са тържествен знак над смъртта, природните катаклизми, болестите и войните. В древност чрез покаяните процесии (шествия), наричани днес кръстни походи или лития се е измолвала защита от земетресения, наводнения, пожари, глад, войни и др. бедствия. В разглежданите ръкописи сугубите ектении съдържат описаните нужди от изцеление, избавяне на пленените, здраве, спасение, милост, покоряване под краката (нозете) на всеки враг и т. н. В останалите молитви се измолва милостта и застъпничеството на св. Богородица, св. Йоан Кръстител, отците, светците и др. Това още веднъж свидетелства за причините, довели до извършване на литийното шествие. Стават ясни и храните, които са благославяни в шествието и те са отбелязани в молитвата за благославяне на хляба – пшеница, хляб, вино и масло⁴³. Според Апостолските постановления №3 това са храните, заедно с вода, които се позволява да бъдат внасяни в олтара. Молитвата за благославяне на хляба е отличителна черта на Йерусалимския устав и както се вижда тя присъства в ръкопис № 50.

Накрая да обобщим, че Служебник и Молитвеник №48 ни представя лития в двата варианта – празнична и заупокойна. Служебник №50 празнична лития с молитвите за благославяне на хляба и над коливо; Служебник № 52 представя празнична лития с части от утренни евангелия; Требник и Номоканон №53 е с литийни молитви, последвани от молитви за всяка потреба.

Тази разновидност на чинопоследованието показва богатството от варианти, които то е притежавало. Разбира се провеждането му е било съ-

⁴³ БАН 50 л. 77б;

образно Йерусалимския устав. Предстои да се разгледат повече ръкописи, за да се установи съставът на литийните шествия през различните векове, редакции и какво е било според различните богослужебни книги.

Списък на съкращенията

БАН – Българска академия на науките

БАН 48 – ръкопис № 48 Служебник и Молитвеник откъм средата на XV в.

БАН 50 – ръкопис № 50 Служебник от втората половина на XVI в.

БАН 52 – ръкопис № 52 Служебник откъм края на XVI в.

БАН 53 – ръкопис № 53 Требник и Номоканон от втората половина на XV в.

Литература

1. Avksentii archim. Liturgy. Plovdiv 2006. (Авксентий архим. Литургика. Пловдив. 2006 г.)
2. Bonchev, At., archim. Glossary of Church Slavonic Language T I, A-O; T II, P-IA. S. 2012 (Бончев, Ат., архим. Речник на църковнославянския език Т I, А-О; Т II, П-Я, София, 2012 г.)
3. Kodov, Hr. “Docket of the Slavonic Manuscripts in the Library of the Bulgarian Academy of Sciences”, vol. 5, S. 1969. (Кодов, Хр. „Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН”, Т. 5, С. 1969 г.)
4. Mateos, J. The Evolution of the Byzantine Liturgy.— In: John XXIII Lectures, vol. I, NY: John XIII Center for Eastern Christian Studies 1965. (Матеос Хуан. Развитие на Византийската литургия: Литургия на словото.)
5. Taft, R., E. Farudja. Theology of Liturgy and Theology and Symbol. S., 1992. (Тафт, Р., Е. Фаруджа. Теология на литургията и теология а символа. С., 1992 г.)

<i>Научна поредица</i>	<i>Science series</i>
<i>Културно-историческо наследство:</i>	<i>Cultural and Historical Heritage:</i>
<i>опазване, представяне,</i>	<i>Preservation, Presentation,</i>
<i>дигитализация</i>	<i>Digitalization</i>
<i>Том 3, 2017</i>	<i>Volume 3, 2017</i>

<i>Редактори</i>	<i>Editors</i>
<i>Петко Ст. Петков</i>	<i>Petko St. Petkov</i>
<i>Галина Богданова</i>	<i>Galina Bogdanova</i>

<i>Издателство</i>	<i>Publisher</i>
<i>Регионална народна библиотека</i>	<i>Regional Public Library</i>
<i>„П. Р. Славейков“</i>	<i>“P. R. Slaveykov”</i>
<i>Велико Търново, България</i>	<i>Veliko Tarnovo, Bulgaria</i>

ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>